

Dražen Cepić

Class Cultures in Postsocialist Eastern Europe

Abingdon, New York: Routledge, 2019., 170 str.

Knjiga *Class Cultures in Postsocialist Eastern Europe* autora Dražena Cepića originalna je sociološka studija društvene klase, odnosno klasnih kultura i njihovih promjena u kontekstu hrvatskoga (post)tranzicijskog društva. U fokusu ove studije pitanje je odnosa različitih društvenih aktera spram ideje društvene klase te (samo)percepcija aktera u pogledu vlastite klasne pripadnosti. Jednako tako, razmatra se i pitanje propusnosti klasnih membrana u pogledu mogućnosti sklapanja i održavanja prijateljskih veza preko, odnosno unatoč postojanju takvih barijera (društvena *heterofilija*, naspram društvene *homofilije*, kako su te dvije suprotstavljene tendencije nazvali Lazarsfeld i Merton u svojoj klasičnoj studiji mreža prijateljstava iz 1954.). Studija se temelji na izvornom kvalitativnom istraživanju izvedenom kroz kombinaciju dubinskih intervjua s analizom društvenih mreža njihovih sudionika/ica, kao pomoćnim alatom za vizualizaciju mreža prijateljstava svakoga pojedinog fokalnog aktera.

Uvodni dio knjige predstavlja širu historijsku kontekstualizaciju istraživane problematike, s naglaskom na procese klasne dinamike u periodu od završetka Drugoga svjetskog rata, u zemljama koje se, prema trenutačno vladajućim diskurzivnim uzusima, često podvode pod zajednički nazivnik *zemalja Srednje i Istočne Europe*, s posebnim osvrtom na hrvatsko društvo u periodu ekonomske tranzicije devedesetih godina 20. stoljeća. U nastavku autor razlaže teorijski kontekst, odnosno postojeće perspektive

unutar sociologije kulture vezane uz društvene nejednakosti te procese izgradnje društvenih identiteta i društvenih mreža, ponajprije u pogledu njihove klasne dimenzije. Pritom se konceptualne polazne točke u ovoj studiji protežu od društvenih identiteta i mreža prijateljstava do poredaka vrijednosti društvenih aktera i simboličkih granica među njima.

Jedan je od ključnih pojmova knjige pojam habitusa, pri čemu Bourdieuovo shvaćanje habitusa ovdje biva dopunjeno subjektivno-orijentiranim pristupom Michèle Lamont, koja naglasak polaže na subjektivne procese identitetske (samo)evaluacije i stvaranja simboličkih granica među akterima. Polazeći od perspektive samih aktera, za razliku od koncepta habitusa shvaćenog kao izraza klasne strukture, habitus pritom nije shvaćen isključivo kao mehanicistički determiniran klasnom pozicijom aktera unutar širega društvenog polja, a što je učestala kritika toga pojma. Studija se fokusira na tri glavne odrednice habitusa, od kojih svaka pruža kompleksnu empirijsku sliku aktera u fokusu: ekonomski uspjeh, kulturni ukus i mreže prijateljstava, što bi po prilici korespondiralo trima Bourdieuovim kapitalima: ekonomskom, kulturnom i društvenom.

Kako autor napominje u metodološkom dodatku, kao jedna od temeljnih teorijskih i analitičkih kategorija, koncept društvene klase do danas je doživio brojne promjene značenja, kako u polju sociologije, tako i u ostalim društvenim znanostima. Ova se teorijska tumačenja ponekad drastično razlikuju, do stupnja međusobne isključivosti. Ta se terminološka i konceptualna heterogenost preslikava i na polje metodologije u vidu kompleksnosti i raznovrsnosti primjene temeljnih istraživačkih strategija društvenih klasa.

Cepićeva studija operacionalizira koncept klase temeljem uzorkovanja baziranog

na zanimanju. Taj je uzorak podijeljen na dvije potkategorije: srednju (odnosno *višu srednju*) i radničku klasu. Zbog neprobabilističke logike uzorkovanja – većina sugovornika/ica pronađena je posredstvom profesionalnih udruženja i sindikata baziranih na području Grada Zagreba te postojećih mreža poznanstava i kontakata sugovornika/ica – većina, od ukupno 65 intervjuova provedena je na području Zagreba, dok je manji dio terenskog rada odrađen u Čakovcu, obuhvaćajući period između 2008. i 2011. godine.

Konačno, zašto *postsocijalizam* kao referentni analitički okvir? Kako to naglašava autor, društva Srednje i Istočne Europe koja dijele povijesna iskustva socijalizma, mahom su proživjela historijski “zakašnjele” procese modernizacije, i to u nekoj od državno-socijalističkih varijanti. Stoga su se i procesi stratifikacije u tim društvima odvijali drukčije nego li u društvima naglašeno kapitalističkog karaktera ekonomske modernizacije. Tako je državni socijalizam, pa tako i u jugoslavenskoj varijanti, po njegovoj uspostavi karakterizirala praksa ekonomske eksproprijacije ionako nevelike urbane, posjedničke klase. Režim se u prvom redu legitimirao društvenom modernizacijom posredstvom ekstenzivnog projekta industrijalizacije te, posljedično, uspostavom nove industrijske, radničke klase i programima socijalne skrbi za njezinu dobrobit. Sve je ovo rezultiralo egalitarnijim socijalnim strukturama negoli u zemljama koje nisu prošle sličan razvojni put.

No, jednom kad su taj diskurs i prakse, od strane državotvornih elita uvođenjem kapitalističke tržišne ekonomije uglavnom napuštene, legitimnim je postalo sociološko pitanje o, kako to i ova studija pokazuje, naravi stratifikacijskih procesa u pozadini i njihovih manje manifestnih, privatnih dimenzija. Kako autor naglašava, društvene elite, pa tako i one državno-socijalističke, razlikovale su se od većine ostalih aktera temeljem svoga političkog kapitala. No, što se događa

na društvenom, javnom i privatnom planu u trenutku kad politički kapital sve više postaje izvedenicom iz onoga ekonomskog?

Kojim se socioekonomskim i kulturnim vrijednostima posttranzicijski akteri, uzduž stratifikacijske osi, rukovode u svakodnevici? Kako mentalno mapiraju svoje socijalne svjetove, kako povlače simboličke granice između sebe i drugih i što to govori o njima samima? U konačnici, je li pritom i u kojoj mjeri, moguće govoriti o strukturama dugog trajanja – u vidu egalitarnih vrijednosti, preuzetih iz socijalističkoga odgojno-obrazovnog okvira, koje preživljavaju nastavljajući se i kroz tranzicijske procese društvene transformacije?

U nastojanju da istraži intimne mikrodimenzije klasnih granica i kulturnih identiteta, a polazeći od teorijske pretpostavke da je proces uspostave i održavanja društvenih grupa po principu homofilije ujedno proces simboličkog isključivanja po klasnom principu, autor induktivnim putem slaže etnografski bogat mozaik od životnih iskustava i društvenoga svijeta svojih sugovornika/ica s obiju strana klasne distribucije. Tako je kvalitativna analiza mreža prijateljstava dopunjena i procesno usmjerenim biografskim odnosno narativnim pristupom. Time je postignuta visoka ekološka validnost koja omogućava razumijevanje različitih značenja koja akteri pridaju širim procesima društvene transformacije (postsocijalistički odnosno tranzicijski kontekst), kao i tumačenja različitih načina na koji su ti procesi utjecali na njihove osobne biografije – polazeći od profesionalne dinamike i dinamike unutar vlastitih društvenih mreža, tumačenja intimnih i širih društvenih konflikata, osjećaja koje vežu uz vlastiti društveni status pa sve do osvrta na osobno podrijetlo, odgoj i obrazovni put.

Cepićeva studija sugestivno podcrtava sociokulturne razlike, ali i dodirne točke između socijalnih dispozicija dviju klasa, stare

industrijsko-radničke, kao gubitničke klase perioda postsocijalističke tranzicije i nove, dijelom poduzetničke klase koja je iz spomenutog perioda proizišla trijumfirajući na ekonomskom, kulturnom i socijalnom polju. Usto, ova kvalitativna studija čitatelju približava ideju društvene zbilje, napose njezine življene privatne dimenzije kao mnogostruko kompleksnije i kontradiktornije u mnogo

većoj mjeri nego što je to ijedan teorijski model u mogućnosti anticipirati. U konačnici, ova studija istraživački promovira danas uvelike zanemarenu ideju i fenomen klasnih kultura u suvremenom hrvatskom društvu, i to iz perspektive njihovih realnih, živućih aktera na subjektivno i intimno razumijevanje klasnih nejednakosti, načine njihove uspostave i legitimiranja.

Luka Antonina

Odjel za sociologiju Sveučilišta u Zadru